

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Tankötelezettség és társadalmi felelősség

A művelődésről szóló cikkek, tanulmányok és viták számának növekedése, tematikájának bővülése azt jelzi, hogy a kultúra, a tömegek kulturális aktivitásának és a permanens művelődésnek a kérdésköre már nemcsak a művelődésüggyel hivatás-szerűen foglalkozók és a politika belülye: a jelszó, mely szerint a művelődés — közügy, kezd valósággá válni. A szocialista kulturális forradalom új szakasza van kibontakozóban.

Nógrád megye kulturális életének hosszú távra érvényes célkitűzése a múltból örökölt művelődési hátrányok felszámolása. Ez sokoldalú, széles körű és összetett feladatokat jelent: a kulturális elmaradás megszüntetése, a kor színvonalának és a jövő igényeinek megfelelő művelődési szokások kialakítása egyaránt szükségessé teszi a művelődési lehetőségek, a közoktatás és közművelődés személyi és tárgyi feltételeinek további javítását, az alpműveltség megfelelő — önképzésre, továbbképzésre alkalmasságot biztosító — szintjének elérését, valamint a társadalomban és konkrétan a kisebb közösségekben a művelődést, a kulturáltságot értékelő, ösztönző légkör további erősítését, s ezzel párhuzamosan az ifjúság tudatának, művelődési igényeinek és szokásainak fejlesztését. Három évtizede dolgozunk ezért, s maradtak még a jövőre is a tennivalókból. Ha a művelődési hátrányok kérdését a művelődés objektív feltételei alapján vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy Nógrád megye a legtöbb területen megközelítette az országos átlagokat; a kulturálódás lehetőségei nagyon sokat fejlődtek, s ma már nem maradnak el számottevően az ország más vidékén élőkétől. Az elmúlt három évtizedben például lényegesen korszerűsödött a megye iskolahálózata; a tervszerű és folyamatos körzetesítések eredményeként csökkent az összevont tanulócsoporthal működő kisiskolák száma, javult az iskolák felszereltsége; kialakult és eredményesen működik a közművelődési intézményhálózat: ezeknek nyílt lehetőségük arra, hogy a felnőttoktatásba bekapcsolódjanak, továbbtanuljanak... Az elmúlt három évtized tapasztalatai azonban azt is bizonyítják, hogy a művelődés objektív feltételeiben mutatkozó elmaradásokat könnyebben és gyorsabban lehet behozni, mint megszüntetni az emberek művelődési igényeinek és szokásainak elmaradottságát. Mert tény, hogy a művelődési feltételek és lehetőségek javulása, bővülése nem eredményezi automatikusan az igények növekedését, a tudati és kulturális szint gyors emelkedését.

A közművelődés területén felgyorsult mozgás, fokozódó társadalmi aktivitás kétségtelenül jelentős, de csak kezdeti eredmény. Sok helyen már visszaszorult s mindenütt visszaszorulóban van a műveltség, a kultúrát lebecsülő szemlélet. A művelődés, a tanulás, önképzés, továbbképzés jelentősége nem kérdőjeleződik már meg. Ám még az elvben egyetértők mindegyikéről sem mondható el, hogy valamennyiük az önmaga által is helyesnek tartott utat járja; s hol van még a passzívok, a visszahúzódnók, s a ténylegesen akadályoztatottak (pl. az ingázók egy része, az építkezők stb.) jelentős tömege. A tudás, a műveltség érzékelhetően növekvő társadalmi rangja még nem jelent mindenki számára követendő példát. A közművelődés, az oktatás, nevelés kérdéseivel kapcsolatos polémia kiszélesedése és folyamatossá válása jól egészíti ki a művelődéspolitikai törekvéseket azért, hogy tömegek körében tudatosította a politikai döntésekben megfogalmazott társadalmi igényt: az ország, a dolgozó kollektívák fejlődésének és minden egyes ember egyéni boldogulásának alapja a tudatosabb, kulturáltabb, hatékonyabb munka. A felismeréstől, a célok és feladatok megfogalmazásától és elfogadásától a művelődés társadalmi gyakorlattá válásáig azonban hosszú út vezet. Márpedig ahogy Lenin írja a műveltség kérdéséről szólva: „...ezekben a dolgokban csak azt szabad elértnék tekintenünk, ami gyökeret eresztett a kultúrában, a mindennapi életben, ami szokássá vált.”

A tömegek fokozódó és folyamatossá váló művelődési aktivitása nélkül nem képzelhető el a hátrányos kulturális örökség megszüntetése. A kulturális lemaradás behozása érdekében végzett munka során csupán tüneti kezelést jelent, s így legfeljebb fél sikert eredményezhet, ha a tevékenység a már kialakult hátrányok felszámolására, egy bizonyos kulturális hiány pótlására korlátozódik. A napi munka elvégzéséhez szükséges szakmai ismeretek megszerzése vagy továbbfejlesztése rövid távon elégségesnek tűnhet, perspektivikusan azonban csak alapnak tekinthető. A kulturális vállalások, a népszerű vetélkedők haszna, értéke nemcsak (és nem elsősorban) az elsajátított ismeretekben rejlik, hanem abban, hogy mekkora mértékű és milyen tartós a művelődésre szoktató, ösztönző erejük, mennyire képesek belső szükségletté tenni a művelődést.

Hazánkban három évtizede mindenki előtt nyitva áll, ingyenes és kötelező az általános iskola. Ma már csak elvétve található olyan család, ahol anyagi okok akadályozzák a gyermekek tanulását, s az ilyen esetekben mindig ott a társadalmi segítség (tanulmányi segély, ösztöndíj stb. formájában). Mégis: 14 éves korig bezárólag (tehát normál idő alatt) az elmúlt 5 év átlagában a megyében a tanulók alig 75 %-a végzi el az általános iskola 8 osztályát — 5 %-kal kevesebb, mint az országos átlag; 16 éves korig, a tanköteles kor végéig pedig 82 % (szemben az országos 89 %-kal). Ez azt jelenti, hogy a megyében évente 400—500 gyermek nem fejezi be általános iskolai tanulmányait. Márpedig ma, amikor a szakmatanulásnak, a továbbtanulásnak, a permanens művelődésnek és a kulturált életmódnak egyaránt alapja és feltétele az általános iskolai végzettségnek megfelelő műveltségi szint, rendkívül súlyos probléma, hogy egy-egy évfolyam népességének közel 20 %-a nem szerez általános iskolai végzettséget. S ezt a problémát az iskola egymaga nem is képes megoldani. Társadalmi érdek, hogy mielőbb megkeressük, feltárjuk a nagyarányú lemorzsolódás okait, mert csak az okok, a befolyásoló tényezők pontos és sokoldalú ismeretében lehet hatékony intézkedéseket hozni, eredményes munkát végezni.

Az oktatásügy területén már eddig is történtek intézkedések a lemorzsolódás csökkentése érdekében. Fokozottabb figyelem irányul az iskolaelőkészítésre, ennek keretében lényegesen növekedett az óvodai nevelésben részesülő gyermekek száma és aránya. (Míg 1970-ben az óvodás korú gyermekek 56 %-a részesült óvodai nevelésben, 1976-ra ez az arány 76 %-ra emelkedett.) Az óvodába nem járó gyermekek részére iskolaelőkészítő foglalkozásokat szerveznek. Növekedett a differenciált beiskolázás lehetősége. A nagyobb településeken már megoldható, hogy a fejlődésben időlegesen elmaradott, retardált gyermekek ún. korrekciós osztályokba kerüljenek, ahol kisebb létszámú csoportokban, jól felkészült pedagógusok irányításával tanulnak. Itt kedvezőbbek a lehetőségek a tanulókkal való egyéni foglalkozásra, a felzárkózás elősegítésére és a továbbhaladási esélyek fokozására. A rendszeres iskolába járás alól felmentettek száma csökkent, valóban csak az indokolt esetekben kerül sor felmentésre, s a felmentettek segítséget kaphatnak az osztályozó vizsgára való felkészülésükhöz. Iskoláinkban bevezették a pótló foglalkozásokat. Azok a tanulók, akik a tanév végén egy-két tárgyból bukásra állnak, intenzív pedagógiai segítséget kapnak a hiányok pótlására. Ennek, valamint a rendszeres korrepetálásoknak eredményeként csökkent (az 1970. évi 4,8 %-ról 2,6 %-ra) az osztályismétlésre bukott tanulók aránya.

Az elmúlt évek tapasztalatai mégis azt bizonyítják, hogy bár fontos részterületeken történt előrelépés, egy sor iskolai kezdeményezés eredményes volt, a tanköteles koron belül általános iskolai tanulmányaikat sikeresen befejező tanulók aránya nem emelkedett számottevően. Óhatatlanul felvetődik a kérdés: mi lehet az oka annak, hogy a végeredmény nem igazolja vissza a részeredményeket?

Az okokat keresve egyaránt vizsgálunk kell az iskolai oktató-nevelő munka objektív feltételeivel, a tartalmi, pedagógiai munkával kapcsolatos kérdéseket és iskolán kívüli kérdéseket is. A vizsgálódásnak az iskolán és a családon túl ki kell terjedni egészségügyi, fejlődéslelektani és társadalmopolitikai problémákra is.

A magas koraszülési arány és egyéb tényezők miatt növekvő tendenciát mutat a szellemileg sérült vagy fejlődésben retardált gyermekek aránya. (Ez ma kb. 3—4 %.) Minden településen, iskolai körzetben található továbbá néhány olyan család, amelyben a családi viszonyok rendezetlensége, vagy a szülői felelősség hiánya miatt nincsenek biztosítva a gyermek zavartalan fejlődéséhez szükséges körülmények. A válások növekvő száma, az alkoholizmus terjedése (és egy sor más egyéb körülmény is) a gyermeknél pszichés zavarok kialakulásához vezethet: nem beszélve arról, hogy az ilyen családi miliőben nem kaphatja meg a gyermek a tanulásra ösztönző, a tanulást segítő szülői figyelmet, támogatást.

A neveléslelektani kutatások tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a szellemi képességek kialakulásában, az iskolai tanulmányok eredményességében meghatározó szerepe van az alsó tagozat, különösen az első két év munkájának. Azok a tanulók, akiknek az olvasási és a kifejezőképességük nem ér el megfelelő szintet ebben az időszakban, későbbi tanulmányaik során már csak nagyon nehezen tudják behozni az akkor kialakult hátrányokat. Jelentős részben az értelmező olvasás és a kifejezőképesség hiányosságaira vezethető vissza sok felső tagozatos tantárgy tanulási eredménytelensége.

A differenciált beiskolázás, az iskolába lépéskor tapasztalható elmaradás pótlása éppen ott oldható meg a legkevésbé (kistélepülések iskoláiban, kisebb körzeti székhelyeken), ahol többnyire zsúfolt körzeti iskolákban vagy alsó tagozati összevont osztályokban folyik a tanítás. Emiatt sok esetben konzerválódnak, nem egyszer halmozódnak is kezdeti hátrányok.

A bukott és a tanulmányaikat befejezni nem tudó tanulók többsége cigány származású. A tankötelezettség kérdése ugyan nem csak cigánykérdés, de az is tény, hogy a cigány tanulók hiányos vagy primitív magyar nyelvtudással kerülnek az első osztályba, a cigánycsaládok jelentős részének szociális és kulturális légköre nem biztosít megfelelő feltételeket a gyermek fejlődéséhez.

A kistélepüléseken az átlagosnál magasabb a pedagógusok fluktuációja és a képesítés nélküli nevelők aránya. A pedagógusok túlterhelése fokozódott, a gyengébb tanulók segítésére irányuló lelkiismeretes — a nem látványos, gyors sikereket produkáló — pedagógiai munka nem kapja meg a szükséges erkölcsi és anyagi megbecsülést.

Bár növekedett a napközis otthonos ellátásban és az egész napos oktatásban részesülő tanulók aránya, még nem értük el az országos szintet. Fokozza ezt a problémát, hogy a rendelkezésre álló lehetőségeket sem használják fel iskoláink arra, hogy elsősorban a leggyengébbek, a továbbhaladásra leginkább rászorulóknak kerüljenek jobb tanulmányi feltételek közé. Nem egy iskola (az elmúlt évek során) fordított nagyobb figyelmet a tehetség-

gondozásra (ami szintén szükséges), mint a gyengébb tanulók segítésére.

Nem kevés azoknak a családoknak a száma, amelyek nem a képességeknek megfelelő tanulásra, művelődésre ösztönöznek elsősorban, hanem arra, hogy a gyermek mielőbb jól jövedelmező munkahelyre kerüljön. A művelődés, a tudás értékét megkérdőjelező vagy negligáló családi szemlélet szintén káros hatással van a gyermek tanulására.

A munkahelyi közösségek, szocialista brigádok, társadalmi szervezetek alig vagy egyáltalán nem fordítanak figyelmet arra, hogy tagjaik hogyan teljesítik szülői kötelességeiket; a dolgozó munkájának, magatartásának értékelésekor a családi életet, a gyermeknevelést nem veszik figyelembe.

Mindezeket túl szólhatnánk még arról is, hogy a helyi tanácsok nem mindig bírálják el kellő szigorral az igazolatlan mulasztásokat, hogy korszerűtlen és pontatlan a tankötelesek nyilvántartásának rendszere, hogy az általános iskolai tanulmányokat befejezni nem tudó tanulókat munkába állásuk után a munkahely nem ösztönzi arra, hogy a dolgozók iskolájában fejazzék be tanulmányaikat stb.

A művelődésügy állami irányítása és az iskolák pedagógiai vezetése terveket dolgozott ki, intézkedéseket hozott annak érdekében, hogy az iskolai oktató-nevelő munka hatékonyabb segítséget adjon az általános iskolai tanulmányok eredményes befejezéséhez. Az iskolai kezdeményezések, erőfeszítések csak akkor hozhatnak számottevő eredményt, ha párosulnak a családi nevelés és a társadalmi szemlélet fejlődésével. Egyre több anyai igénybe a gyermekgondozási segítyt, a Népfrontot, a Vöröskereszt, a TIT sokat tehet a fiatal szülők neveléséért: tudatosítani kell, hogy a gyermek értelmi képességei már az 1—3 éves korban kezdenek kibontakozni, már ebben a korban nemcsak gondozni, de nevelni is kell a gyermeket. Igaz, hogy örövendetesen bővül a gyermekintézmények hálózata, azonban az intézményes nevelés nem menti fel a szülőket: az intézményes nevelés és a családi nevelés ki kell, hogy egészítse egymást. Nem érthetünk egyet azzal a szemlélettel, hogy a szülők dolgoznak, nem érnek rá nevelni, az óvodában, iskolában viszont szakképzett nevelők dolgoznak — neveljék őket a gyerekeket. A család a kialakuló személyiség első és hosszú ideig elsődleges információs fóruma, az alakuló értékrend orientációs bázisa. Az iskolai tanulmányait sok olyan gyermek nem fejezi be eredményesen, akiknek a képességei ezt lehetővé tennék, csak épp a szülői ösztönzés, segítés és ellenőrzés hiányzik.

A társadalmi szemlélet formálásáról, jelentőségéről sok szó esik. Minden dolgozó szülő tagja egy adott munkahelyi kollektívának, többségük valamilyen társadalmi szervezethez is tartozik: szak szervezeti tag vagy népfrontaktivista, párttag, szocialista brigádtag. Ezeknek a kisközösségeknek kell nagyobb felelősséget érezniük tagjaik iránt, figyelemmel kísérni őket, pozitív befolyást gyakorolni rájuk.

Minden ötödik gyermek sorsáról van szó — sem a társadalomnak, sem az egyénnek nem lehet közömbös, hogy ez a kérdés hogyan oldódik meg.

Szalánczay György

Család, szülő, gyermek

Már *Feuer András* és *Gulyás Mihály* elmúlt évben a *Palócföldben* közölt írásait is érdeklődéssel olvastam, s különösen felkeltette figyelmemet a folyóirat előző számában a cikkek kapcsán kibontakozott vita. Hivatásommal, foglalkozásommal közvetlenül összefüggő kérdésekről esett ott szó, személyes megfigyelések sorára hivatkozhatok.

Semmiképpen sem tartom véletlennek, hogy az utóbbi időben a sajtóban megnövekedett a család helyzetét, társadalmi munkában elfoglalt szerepét, a szülő-gyermek viszonyt elemző írások száma: hiszen az el-

mult harminc, de főleg az utolsó húsz évben a család szerkezetében olyan lényeges változások történtek, melyeknek pozitív hatásai mellett, sajnos, negatív, nem kívánt, bár kivédhető következményei is észlelhetők. A szülő-gyermek viszony megváltozását a tudományos-technikai fejlődés társadalmi vetülete, az általa előidézett „időzavar”, a részleges időhiány okozza. Az elmúlt évtizedekben és napjainkban — gazdasági szükségletek hatására — a nők egyre nagyobb számban vállalnak munkát és egyre kevesebb időt tudnak fordítani a családra. S természetesen szükségzerű személyes igényeiket is szeretnék kielégíteni. Ugyanakkor a rendelkezésükre álló szabad időt nem tudják beosztani.

A mai családban erőteljesen előtérbe kerül a szükségletek kielégítését szolgáló javak mielőbbi megszerzése is; és a fiatal házasok növekvő mértékben igyekeznek a gyermeknevelés terheit az erre hivatott intézményekre áthárítani.

Kellő súllyal és nagyon pozitívnak kell tehát értékelnünk a népesedéspolitikai intézkedéseket, melyek megteremtették a hároméves anyasági segélyt, a „gyes” lehetőségét. Sok szakember, elsők között *Dobszay* professzor, már az 50-es években szót emelt ennek a célnak a megvalósítása érdekében: kiemelték az anya és a gyermek együttlétének a szükségességét. Annak ugyanis, hogy ép testű, ép értelmű, kiegyensúlyozott, harmonikus személyisé-

gű felnőtteket adhatunk a társadalomnak — ami kötelességünk —, lényeges feltétele az első három évben az anyai gondozás, a pozitív érzelmi kapcsolatok kialakítása, megerősítése — amit csak az anya fejleszthet ki a gyermekben.

Az egyenjogúság tényéről és jelenlegi helyzetéről nincs mit vitáznunk. Nem értek viszont egyet Vágh Máriával abban, hogy a „gyes” meggátolná az egyenjogúsítás pozitív tendenciáinak érvényesülését. A gyermeknek egész családra van szüksége, melyben meghatározott szerepe van az apának is és az anyának is, egymást azonban teljes mértékben nem helyettesíthetik. Téves az olyan elképzelés, hogy az apa bármilyen helyzetben pótolhatja az anyát. Elég, ha azokra a feladatokra gondolunk, amelyeket az anya végzett a törzsfejlődés során, amelyek a faj fennmaradását lehetővé tették, s amelyekről ma is bizonyítható, hogy azokat az apa nem vállalhatja át. Az anyához, az „egyszemélyhez kötött kapcsolat” behelyettesíthetősége más személlyel lelki sérülés okozásával jár.

A nevelés, a szocializáció célja az, hogy alkotni tudó, kreatív személyiségeket adjunk társadalmunknak. A gyermek életében az első három év, tágabb értelemben az első tíz év érzelmi behatásai meghatározó jelentőségűek. Az „egyszemélyhez kötött kapcsolat”, az anyához való kapcsolat a teljes család keretein belül — ez a gyermek igénye. (A csecsemőtthonok három műszakban dolgozó gondozóihoz mély és tartós érzelmi kötődés a gondozottakban sohasem alakul ki, a gyermek mindenkit szeret és mindenki szeretetét akarja birtokolni, közben kénytelen csalódni, mert műszak végén hiába kéri, azok nem tudnak vele maradni, „csalódik”, bizalmatlan lesz, s ez végigkíséri felnőttkorán is: emberi kapcsolatai szegényesek, torzultak lesznek.)

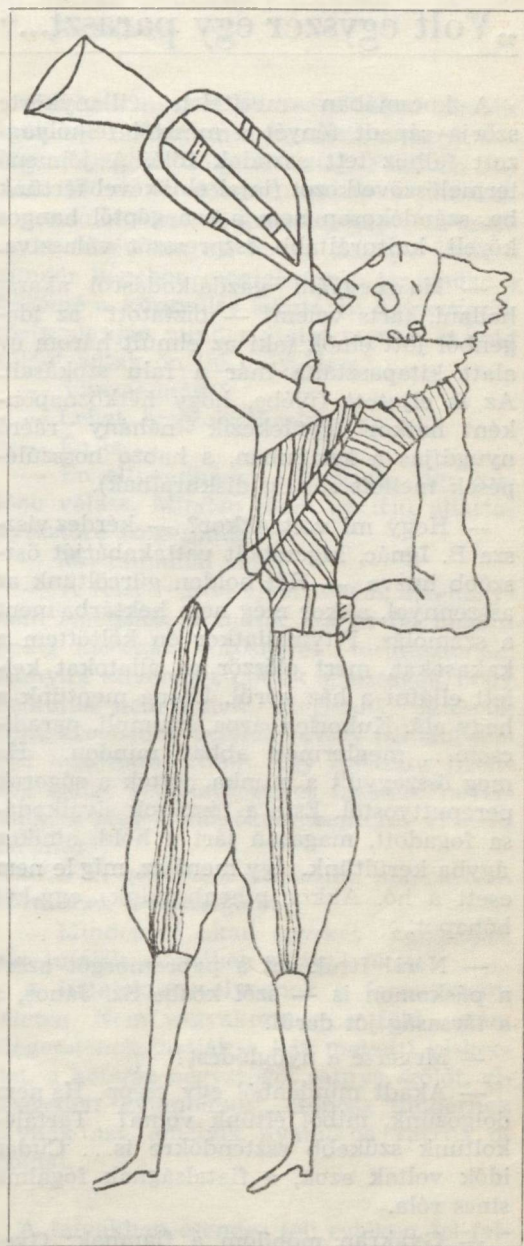
A gyermek személyiségformálásának nélkülözhetetlen eleme a családi, szülői gondoskodás. Az egészséges személyiségfejlesztés szempontjából igen lényeges már az a kezdeti időszak is, amikor a gyermek megfogamzik. A családtervezési program megértése és a házasságban élők által megfelelően történő értelmi feldolgozása bizonyosan változtathatja fog azon a tényen, hogy sok esetben nem várják a gyermeket, hanem „ha már van, elfogadják”. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy az adott időben bekövetkezett terhességek 70 %-át nem óhajtották a házasságban élők, holott nem mindegy, hogy a gyermek eljövételére a család milyen mértékben készül fel. Igen sok a házastársak között szunnyadó, később manifesztálódó konfliktus forrása, a házasság felbontásához vezető meg-nem-értés oka az, hogy a gyermekáldás nem közös megegyezés alapján, közös várás után következett be. Napjainkban ép intelligenciájú fiatalok kötnek házasságot, akik közül azonban sokan éretlenek a szülői szerep vállalására, a nevelésre — lelkiileg, érzelmileg egyaránt. (Ehhez járul még, ha az apa a terhes nő pszichés változásait tévesen ítéli meg.) A gyermek jelenléte természetesen átszervezi a család korábbi élet-

formáját, életritmusát: legtöbbször előbb érkezik, mielőtt még a házastársak egymást és a házasság tényeit elfogadhatnák, megszokhatnák. Vannak olyan férfiak, kik a gyermek érkezése után csak annyit vesznek észre, hogy „feleségük elfordult tőlük”, nem nyújtja emocionálisan és szexuálisan azt, amit addig kaptak tőle, és ezért zsörtölődnek, esetleg alkoholizálni kezdenek, vagy „házon kívül” keresnek vigasztalást.

Gyakran hangzik el, hogy a családi munkamegosztás eddig látszólag egészséges folyamatát a „gyes” létrejötte lefékezte, a „gyes” rabszolgaságra kényszeríti az anyákat. Megoldásként vetik fel ezekben a vitákban, hogy a „gyes” vállalásában egyenrangú lehessen az apa és az anya, a férj hasonló jogokat élvezhessen és gyakorolhasson a gyermeknevelés első három éve folyamán. Utópisztikus, egészségtelen megoldásnak tartom: a kérdések háttérét ugyanis az előzőekben látom. Általában az első terhességek folyamán és utána éleződnek ki a családi konfliktusok: az idő előtt érkező gyermek labilissá teszi a még meg nem erősödő házastársi kapcsolatot. Részben a férj családjában még el nem fogadott feleségek, „menyek” azok, akik természetesen érzelmileg sértve érzik magukat, s nem szívesen maradnak otthon három évet.

Szocialista társadalmunk elsőként valószínűleg meg a „gyes”-t, melynek szükségességét nagyon sok összetevő határozta meg. Állami vezetők, szociológusok, közgazdászok, orvosok, pszichológusok mérték fel a tényeket, és ez után a „gyes”-ben látták a megoldás lehetőségét. Ennek a kormányhatározatnak további tökéletesítése meg fogja oldani azokat a problémákat, melyek azt okozzák, hogy a hivatásukat féltő nők, vagy anyagi nehézségekkel küszködő anyák nem tudnak három évig a gyermekük mellett maradni. A tudatosan, határozott elképzeléssel gyermeket váró anyák nem sajnálják a gyermek nevelésére fordított időt, és annak körülményeit is elfogadják. Nagyon sok esetben viszont, amikor az otthonmaradás lehetősége biztosított ugyan, a szülés után rövid idővel mégis munkába állnak, pedig a gyermeknek hosszú ideig az anya az elsődleges kapcsolata a külvilággal, és ez szolgál mintául későbbi kapcsolatteremtéseihez; ez befolyásolja, határozza meg a család többi tagjaihoz, később már közösségekhez fűződő viszonyulási rendszerét. Az anyaságra való képesség olyan biológiai adottság, mely át nem ruházható — a kezdeti években az anya szerepe elsődlegesen meghatározó.

A gyermek érzelmi fejlődése érdekében igyekezzünk megtartani a lelkiileg egészséges, teljes családot, a teljes családon belül biztosítani a munkamegosztást. Ez a munkamegosztás azonban nem mentesítheti az anyát attól a kizárólagos felelősségtől, amit az egy-három éves csecsemő, kisgyermek egészséges testi és szellemi fejlődése mindenkor megkíván és megkíván. Vannak olyan, a gyermek körüli foglalatosságok, melyek átháríthatók (amelyeket az egyenjogúság helyes értelmezése szerint át le-

het és kell hárítani a férjekre), de vannak olyan közvetlen kapcsolatok, melyek semmiféle tévesen értelmezett modern elvek alapján nem pótolhatók apaszereppel.

Dr. Ozsváth Károlyt szeretném idézni zárszóként: „A normális családban az anya biztosítja az érzelmi tónust, az apa az instrumentális vezető. Ahol ez az egyensúly nincs meg, ott a gyermek kóros fejlődése várható. Nem lehet véletlen, hogy túlzottan aggodalmaskodó, oltalmazó, de szeretetével zsaroló anya később schizofren gyermekének agressziójával találkozik.

Ahol nem tisztázott a családban, hogy »ki kivel mit akar«, ott a gyermek fejlődése az áldozat, hiszen éretlen környezet nem alkalmas érett gondolkodásra való felkészítésre. A kóros kommunikációs sémák meggátolják az egészséges identitás kialakulását. A családban különösen az anya-gyermek kapcsolata alapvető jelentőségű a szocializáció végbemenetele szempontjából, hiszen ezen múlik, hogy az egyén a későbbiekben hogyan képes helyét megtalálni azokban a közösségekben, aho-va élete során kerülni fog.”

Kiss Mária

„Volt egyszer egy paraszt...”

A kocsmában mezítelen villanykörte szórja sápadt fényét a mésztől felhőlyagzott falhoz tett asztalok fölé. A jólmenő termelészövetkezet fiatal elnökével tértünk be, szándékosan nem a zenegéptől hangos közeli, kulturáltabb eszpresszót választva.

— Ha az egyéni gazdálkodásról akarsz hallani, tarts velem! — biztatott az idegenből jött elnök (aki az elmúlt három év alatt kitapasztalta már a falu szokásait. Az is eljutott fülébe, hogy hétköznaponként hatkor gyülekezik néhány ráérő nyugdíjas a kintinban, s habzó hosszúlépek mellett sokáig diskurálnak).

— Hogy mi volt akkor? — kérdez vissza B. Ignác, kigombolt vattakabátját öszszébb húzva. — Hét holdon gürcöltünk az asszonnal, akkor még nem hektárba ment a számolás. Pitymallatkor én költöttem a kakasokat, mert először az állatokat kellett ellátni a ház körül. Utána mentünk a hegy alá. Kukorica, árpa, krumpli, paradicsom... megtermett abban minden. Ha meg összegyűlt a munka, jöttek a sógorok pereputtyostól. Este a jószágok sivalkodása fogadott, magasan járt a hold, amikor ágyba kerültünk. Így ment ez, míg le nem esett a hó. Akkor pihenhattunk egy-két hónapot.

— Náci! Ittuk mi a papramorgót azért a páskomon is — szól közbe Sz. János, s a társaság jót derül.

— Megérte a nyüglődést?

— Akadt mindentől egy csepp. Ha nem dolgozunk, miből éltünk volna? Tartalékoltunk szűkebb esztendőkre is... Cudar idők voltak azok, a fiatalságnak fogalma sincs róla.

— Gyakran mondom a fiamnak: Gyerek! nem kívánom, hogy megismerd azt az életet — kapcsolódik a társalgásba az idősebb O. Sándor. Ő is nyugdíjas, valamikor tsz-elnök volt. A nagy gazdaságban ágazatvezetőségig vitte. Tavaly nyáron hívták, segítsen a cukorrépa-termesztés irányításában. Néhány hónapig újra bejárt. — Ott a földem, szemközt a majorral. Pontosabban, már a közöse. A világért se kéne. Magért szaladgáltunk, fogatosokkal alkudoztunk, saslódtunk. A hajlongásra gondolva, ma is belenyilal derekamba a fájás. Most meg a fiam felül a traktorra, műszak után lefürdik, szép pénzt kap, se gondja, se baja — magyarázza bölcsekedve. — Úgy pátyolgatja őket a vezetőség, mint a kisdedeket...

— A régi történetekhez mit szólnak a fiatalok?

— Figyelmesen hallgatják, ha kedvük szottyán rá. Van, aki legyint egyet és azt mondja: Sanyi bá', rég volt, ma más a módi, fejlődünk, fejlődünk!

*

A falusi huszonévesek együtt nőttek a szocialista mezőgazdasággal, bölcsőjük mellett írták alá apáik a belépési nyilatkozatot. Vajon mit tudhatnak a termelészövet-

kezeti csoportok alakulása előtti időkről, a kisparcellákon lezajlott küzdelmekről, az egyéni gazdálkodásról, s vajon milyen forrásokból származnak ezek az ismeretek?

V. Gábor gyermekkori emlékei között tallózik:

— A húsz hold juttatott és bérelt földre négyen voltunk, apám, anyám, az öcsém és én. Tízéves lehettem, amikor rendszeres munkára fogtak. Az öregem még az iskolából is kivett, ha sürgős dolga akadt, fülentett valamit a tanítónak. Az egyik nyáron dinnyével próbálkoztunk. Az erdész állandóan tőlünk vásárolt, gavallérságát sohse felejttem el. Az öcskössel a pénzből a bakkövek alá dugdostunk, s még sok-sok év múltával is került elő elrohadt gyufásdoboz, tönkrement egy-két forintossal. Amikor lopni jöttek, én a tábla másik végére szaladtam, s onnét kiabáltam: Apuuu! Lehet, hogy ő meg éppen Szécsényben volt, de a tolvajok honnan tudhatták volna. Kapáláskor, betakarítás idején napszámosokat fogadtunk. Nem pénzért, annyi sohasem gyűlt. Az előző ősztől maradt búzával, kukoricával fizettünk. Apámnak két lova volt: Kati és Bandi. Állandóan fuvarozott, munkát vállalt a faluban. Így lett házunk is. Osztották a telkeket, s mindenki építkezésbe kezdett. Összejött hatezer forintunk, nekiláttunk hát az alapozásnak. A követ a hegy gyomrából szedtük ki, sárba rakták a kőművesek, ugyan miből jutott volna cementre? Az öreg egész nap másnak hordta az anyagot, terményt, éjszaka meg a saját portához valót szállította. Amit hétközben keresett, abból fizette szombaton a mestereket. Sajnálta is a lovakat beadni a közösbe. Azt mondta: a fenének kell a föld, vigyék az ekét, kocsit. Csak a két négylábúért fájt a szíve. Engedetlen állatok voltak azok, a negyedik faluban vásárolta, mert a szilajságuk híre hozzá is eljutott. Több se kellett, ment megvenni, hogy azután az aranyásokra jellemző türelemmel tanítsa őket iga alá...

A fiatalemberből tanító lett. Minden hétvégén hazajár falujába, segít a szülőknek, akik most is két tehenet, három-négy kocát tartanak. Az ÁFÉSZ nemrégiben alakított szakcsoportot a környék zöldségellátásának javításáért. Ők is kérték fölirat, s nyolc mázsa primőr paradicsomra szerződtek. Vérükben van a gazdálkodás. Azt tartják: ha már a tsz-ből kiöregedtek, a ház körül legyen valami foglalatosság, ami egy picit a régi időkre is emlékeztet.

*

Sz. Péter agrármérnök. Gödöllőn végzett, s otthagya a budapesti lakhelyét, Nógrád megye egyik kedvezőtlen termőhelyi adottságú szövetkezetét választotta.

— A felszabadulás utáni földosztás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése közötti időszakról gyérek az ismereteim. Történelemlényvekből tudakolóztam egy-két dolog iránt, a gazdaságban aztán a „veterán-tagok” egy-egy elejtett megjegyzéséből következtethettem.

— Miféle megjegyzésekből?

— „Agronómus elvtárs! Míg nem volt tsz, nem dicsekedhattunk ilyen csodálatos

szarvasmarhateleppel, fejőgépre, a takarmány mikroszkópikus vizsgálatára se igen gondoltunk. Csak arra, hogy minél több legyen a tej. Az állatokat bezárják a betonfalak közé, azt se tudja szegény, hogy milyen a legelő, friss levegőt a nyitott ajtón át kap. Aztán ámulunk, ha teljesíten len marad a terv” — mondta az egyik idős fejős, mert igen csak alacsony az egy tehénre jutó tejhozamunk. A féltést, aggodást éreztem szavaiból. S feltűnt, hogy a fejőgép után még kicsal egy-két decinyit az állatból...

A mezőgazdasági szakiskola tanára mesélte, hogy diákjainak szinte lelkére köti: vetés előtt a talajt úgy kell előkészíteni, mint a nászagyat. Öreg földművelőtől hallotta a hasonlatot, s évente harminc-negyven fiatalnak adja tovább.

*

A négy fiatal mezőgazdaságban dolgozó közül hárman tagjai a termelészövetkezetnek. Első gondolatra meglepő, hiszen a korábbi tapasztalatok mutatják, kedvezőbb az alkalmazotti munkaköri viszony.

— Engem az elnök győzködött, rögtön a találkozáskor — jegyzi meg J. István erdésztechnikus, melléküzemág-vezető. — Jobban járok, mondta: kapok háztáji földet, s mint tulajdonosnak, nagyobb beleszólásom lehet a döntésekbe.

— Mennyi háztáji jár?

— Ezerszáz négyszögöl. Az a gyakorlat, hogy pénzben is megváltható. Évente négyezer forinthez jutok ezen a címen, a költségeket vonják le.

— Anyám is tag... — hangzik L. Ferenc egyszerű magyarázata.

— Nálam is a háztáji volt a döntő érv. Első évben felét árpában, felét kukoricában kértem. Tartunk otthon hízórt, amiatt. Tavaly már készpénzben adták — magyarázza B. István a k-i termelészövetkezet szerelője.

Egyedül G. Attila alkalmazott közülük:

— Az ágazatvezetőnek megjegyeztem: szeretnék belépni. Javasolta, hogy várjunk még velc, ismerkedjek a gazdasággal. Úgy éreztem, inkább ők szeretnének körülöttem puhatolózni. Rá egy évre elvitték katonának, összel szereltem le. Azóta nem került szóba.

— Mit tudtok az egyéni gazdálkodásról?

Egymásra néznek a kérdés után, mint-ha nem akarnák elhírtelenkedni a választ, vagy mert szokatlannak tűnik az efféle érdeklődés.

— Tudom, hol volt a földünk. Bővizű patak mellett feküdt, rocskából öntöttük a dohányt, heteken keresztül szárítottuk, simogattuk. A szőlőnket kiszántották, s még úgy maradt parlagon évekig. Mondogatták is a faluban, hogy mennyi hektó bor termett volna, ha nem hamarkodják el — próbálkozik a felelettel L. Ferenc. A többiek mélyen hallgatnak. Ők már más-hoz szoktak: százlóerős gépekhez, a kapálást helyettesítő vegyszerekhez, szigorúan szabályozott termelési rendszerekhez. Nem a megélhetést biztosító föld köti őket a termelészövetkezethez; se jószággal, se eszközökkel nem gyarapították a közös vagyont.

— Saját tulajdonuknak érzik-e a tsz-t a fiatal tagok?

— Nem szokás ezen gondolkozni. Lehet valaki tag, s fütyül az egészre, ideje azzal megy el, hogy keresi a lógás lehetőségeit, fizetésnapon meg tartja a markát. Az ellenpélda: ismerek alkalmazottat, aki nem tulajdonos, s a döntésekbe sincs beleszó-lási joga, de képes rá, hogy szabad szombatjáról lemondjon, csak megjavíthassa a lerobbant gépet. Ki a jobb tulajdonos? — fejti ki véleményét B. István.

A melléküzemág-vezető somolyogva fűzi a szavakat:

— Ezelőtt tíz évvel a tagok jobban kötődtek a gazdasághoz, hát még közvetlenül a tsz-ek megalakulása után! Szinte remegtek a termésért, földjüket úgy ismerték, mint a tenyerüket: ők adtak össze mindent. Most a fiatal mezőgazdasági dolgozót korszerű nagyüzemek fogadják, iparszerű a termelés, a könyvelés gépesített. Ha leegyszerűsítjük a dolgokat, minket mi fűz a termelőszövetkezethez? A munkakönyvünk!

A fiatal szakemberek példák sorozatával gyorsan megcáfolják előbbi véleményüket. Mert a k-i tsz ifjú szakmunkásai addig törték a fejüket, kutattak szakmai kiadványokban, míg ráleltek a fáradtolaj hasznosításának módjára a lucernaszárító üzemben.

Az erdésztechnikus mesélte: amikor átvette az üzemág irányítását, veszteséges volt, jelenleg másfél millió a nyereség. Hívták őt nyugodtabb körülmények közé. Nemet mondott: nem azért töltött álmatlan éjszakákat, hogy félbehagyja a munkáját. Már kiötlötte, hogy porszivót építenek a gatterhoz, s újabb millióval emelkedik a jövedelem.

Ősszel a cukorrépa-betakarításakor az irodisták hagyták a papírt; s térdig érő sárban huzigálták a termést. Az egyik állattenyésztő éjfélkor rohant az istállóba, hogy a komplikált ellésnél jelen legyen, az anyagbeszerző lejárja lábát, nehogy miatta rostokoljanak a gépek. Igazi tulajdonosi cselekedetek ezek. A bökkenő az inkább, hogy a „tulajdonos” kifejezés nem tisztázott előttük.

— Hallomásból tudom, hogy az egyéni gazda milyen lelkiismeretesen gyomlálta a búzából az aszatot, metszette szőlejét, figyelt a vetésforgóra, babusgatta a jószágokat. Minőségi munkát végzett, mert maga látta hasznát. Így kellene tenni nekünk is — ejt el egy megjegyzést L. Ferenc.

Nem mindenki választotta a termelőszövetkezetet. Akad még D.-n is „utolsó mohikán”, aki ha nem is a földosztáskor juttatott parcellán (mert közben a nagyüzem tábláinak kialakítása következtében máshol kapott helyette) egyéni úton keresi a boldogulást. Ilyen ember K. András is. A faluban legendák keringenek nyakasságáról. Hivogatták, csalogatták, elhúzták előtte a mézesmadzagot, győzködtek a jobbról, ő azonban hajthatatlan maradt.

— Jó nekem így — mondja, hetvenedik évéhez közeledve. — Már adtam is el be-

lőle, maradt a két hold, odajárunk az aszszonnyal, eljönnek néha a gyerekek is. Bár a legnagyobb hatvanöt óta haragszik rám. Pityókásan megígértem neki, hogy üsse kő, belépek a téeszcsébe. Hozott papírt is. Hogy írtam volna alá!

Portája mélyéről állathangokat karol fel a hideg, metsző szél. Az olvadt hó alatt sárba mélyedt nyomok, mintha öskövületben megmaradt leleteket konzer-vált volna a tél. A deszkakerítésre megkezdett szénakazal támaszkodik, arrébb néhány órája kicipelhetett trágya pipál.

— Nem sokáig bírjuk már. A múlt héten doktorhoz kellett mennem a lábammal. Ha az állatok nem lennének, tán hagynám az egészséget — morfondírozik magában. — Pedig jó zsíros föld, éve, hogy ganéjoztam. Hiába no, öreg vagyok már. Vásárba is az asszonyt küldöm, legjobb nekem a kiskonyhában.

A helyi termelőszövetkezet központjában érdekes történeteket tudtam meg K. Andrásról. Az alakulást követő esztendő-kben versengett a közössel. A szekér tetéjére a legszebb cső kukoricákat pakolta, kétszer is töltötte a krumplibokrokat, kévekötés után még egybegyűjtötte az árpa-kalászokat. Volt idő, hogy saját módszerét vélhette egyedüli üdvözítőnek. Mikor az első „körmös” megjelent a faluban, akkortájt látták szemeit utoljára különös fényben csillogni. Körbejárta a masinát, ott sunnyogott, bizalmatlanul bámulta a vas-lovat, s csak „cöcözött” az optimisták mondataira. Ámult viszont a gép munkája láttán, s azóta nem vetélkedik a nagyüzemmel, nem dicsekszik a terméssel se.

L. Ferenc is mesél egy idős parasztról, aki nem tudott lemondani a földjéről. Pontosabban, nemrégiben felkínálta a termelőszövetkezetnek, mert az adó, a költségek terhét nem bírja elviselni, több tízezer forint tartozása gyűlt össze. A vezetőség nem kapott az alkalmon, mondván: több baj lenne vele, mint amennyi haszon rajta.

— Jó most a tsz-tagnak. Dolgozgat a közösben, száz százalékot fizetnek minden hónapban, zárszámadáskor mehet a pénztárba felvenni a busás prémiumot. Ha meg a ház körül sáfárokodik, élvezheti az állam, a szövetkezet támogatását. Az egyik daráló meg is jegyezte: ísmét az egyéni gazdálkodás időszaka következik? Visszafelé fejlődünk? — mondja V. Antal főágazat-vezető.

— Mit szolt rá?

— Replikáztam, hogy mennyire fontos a háztáji a népgazdaságnak. Milliárdos beruházásokat pótolnak a kertben felhúzott istállók, baromfiólak, nyúlketrecek. Csak a megyében 47 ezer a kisgazdaságok száma, s 850 millió forint értékű árut állítanak elő. Világos, hogy támogatni kell, mert a tarjáni piacon nyáron a zöldséget olyan drágán adták a kofák, mintha manna lett volna, a melós meg a téeszt szidta, hogy miért nem termelünk eleget... — sorolja nekihehvélve, aztán még halkán hozzát teszi: — Volt benne némi igazság, mi is emeljük

az uborka területét, s segítünk a kisgazdaságoknak is.

A salgóbányai KISZ-vezetőképző iskolán hathetes tanfolyamra érkezett néhány mezőgazdaságban dolgozó fiatal. Fárasztó nap után ülünk az előadóteremben, s játszunk a gondolatokkal. A képzelet képtelen helyzetet feltételez: mi lenne, ha egy jószágos tündér képében megjelenne a tsz elnöke, s közölné a közgyűlés legutóbbi határozatát, mely alapján minden fiatal tagnak öt hold földet adtak önálló művelésre?

— Visszaadnám!

— Lehet, hogy értékesíteném.

— Én is...

— Én elfogadnám — hangzik egy kü-lönc válasz. Minden szem az ifjú állattenyészőre szegeződik.

— Mit csinálnál vele?

— A felét rögtön elkeríteném, meghagynám legelőnek, a másik két és fél holdon pedig lucernát, vörösherét természetnek. Annyira szívemhez nőttek a jószágok, hogy nélkülük nem tudok megenni. Micsoda pénz kerekedne belőle! Tavaly például sertést tartottam otthon. Egy fialáskor tizenkét malac született, egyet hízőnak neveltünk, s még a süldőkért kaptunk 12 ezer forintot.

— S ki gondozná a disznót, marhát? — kérdezik a beszélgetők.

— Mindenhol akad egy-két nyugdíjas, aki jutalék ellenében ellátná őket...

A fiatalok mosolyognak a farmerszemléleten. Nem vágyakoznak a föld után, elegendőnek tartják a ház melletti kiskertet, a kétszáz négyszögöl satnya szőlőt, elöregedett gyümölcsöst. Gonosz tündérnek hívnák azt, amelyik nyakukba varna öt holdat.

A falvakban csendes téli estéken fel-fel-elevenítenek hajdani történeteket, anekdotaszámba menő eseteket, melyek általában így kezdődnek: volt egyszer egy paraszt... S mennyi minden történt vele! Nehezen igazodott el a nagyváros forgatagában, agyafúrtnak bánt el íróasztalhoz ragadt hivatalnokokkal, filléreket is alkudozott a vásárfiáért, vagy az elherdált pénzről elmés magyarázatot adott a gazdaszonnynak.

Kevesebb szó esik az „egyszeri” parasztember nem is oly régi küzdelmeiről, amit egy újjászületett ország élelmiszer-ellátásért folytatott, az önkéntes krónikások csak a csattanós sztorikat terjesztik szájhagyomány útján, a hancsikok közötti harcok részletei, mint a tejüveg mögötti tárgyak, homályosak, minél távolabbról nézi az ember, annál elmosódottabbak.

A KISZ Nógrád megyei bizottsága ideai akcióprogramjában pályázatot hirdetett a termelőszövetkezetek történetének feldolgozására, visszaemlékezések rögzítésére, dokumentumok gyűjtésére. Ez a kezdeményezés bizonyára hasznos lesz úgy is, hogy a mai huszonévesek belevetve magukat a múlt örvényeibe, megismerik a szocialista mezőgazdaság kialakulásához vezető út állomásait...

Szabó Gyula

Lángosevők,

avagy egy helyszín keresztmetszete

Ha már elmúlt a reggeli ideje, s közel az ebéddő, de az éhségemmel nehezen bírok, akkor, mint annyian mások is, egy füst alatt ütöm el a két étkezés gondját, amire két friss, aranyárga, szélein laktatós tésztafű, közepén ropogósra sült, jól megszózott, olajtól forrón párolgó lángos a legalkalmasabb.

A város központjában egyetlen helyen sütik: a piac autóbusz-állomás felé eső végén, közvetlenül a vasúti aluljáró torkában.

Magam mögött hagyom a tankönyvi példává ért teret, minden építészeti modernségével. Szemem automatizmusa még tökéletlenül működik, tömeget, nyüzgést, alakatlan masszát érzek. Az emberbolyban, mint a hangyajáratok, sorok bonyolognak. Három ablak: LÁNGOS, PÉNZTÁR, BÜFÉ — három sor.

Az idő tizenegy fele jár, ez már csúcsideőnek számít, minden ablak előtt sokan várnak. Beállok a magam sorába, tizen-tizenöten is vannak előttem. Négyezer-öt-ször is behúzzák, majd újra eltoltják az árusító tolóablakot egy-egy sütet elfogyása, a frissek meghozatala után, míg az ablakig jutok.

Ujjaim eljátszanak a két egyforintossal.

A piacról, térről, autóbusz-pályaudvarról jövő áthaladók folytonos rezgésben tartják az álldogálók, hangoskodók, evők, ivók, csoportjait. A szűk helyre szorult tömeg heveny mozgású, elasztikus egységként ki-kinyúlik hol a piac, hol a tér, hol az autóbusz-állomás felé, majd petyhüden önmagába hullik és összesűrűsödik a büfé, mint mag körül.

Sör loccsan, szitok röppen az ivók, evők moraja fölé. A fejleményeket már nem látom, mert az ablakhoz érek, de még halom a teliszájú felháborodás hangját. A két egyforintost szó nélkül bepréselem a persely vaginájába. A kiszolgálólány, ugyancsak szó nélkül, miután egy ellenőrző pillantást vetett a forintjaimra, két-ágú villájával (nyugtalan tekintetének meghosszabbításai) kapkodva, elhibázva, majd megismételt döféssel felszúr két párolgó lángost, rádobja egy gyermekszekendőnyi selyempapírra, amin a második másodpercben átüt az olaj. Még egy papír kellene legalább; ránézek a lányra: ő is tudja, de a vállam fölött már újabb kéz nyújtja sürgetően forintjait. Még van néhány másodpercem, míg tétován és várakozóan felmarkolom lángosaimat: a lány haja fésületlen és csapzott, mintha az ujjait a hajába törölné; arcára nem szánhatok semmit kiméretett időmből; szinte csak véletlenül látom még, hogy eredetileg fehér köpenye avas vajszínű, erős felsőtestén s a melle tájékán, ameddig a lángos tálcaját felemeli, zsír- vagy olajfoltok. Nem akarom, hogy elhúzza a száját, átveszem a lángosaimat egy papírral és megköszönöm.

Mint mindig, elfeledkezem a tészta forróságáról, elnyomok egy feltörő, ártatlan szitkot, majd a bal kezemből a jobba veszem át ebédé minősített reggelimet, hogy

a kezemnek elviselhetőbb legyen. Párszor cserélgetem, míg valamelyest lehül. Mindkét kezem olajos, ügyeskedhetek majd a zsebkezdő előkotorászásával.

Jön a sózás. Várni kell, mert a szabadba kitett só a februári levegőn átnedvesedik, és minduntalan eldugulnak a sószóró lyukai, annyira, hogy itt is felgyűlik a nép. A rutintalanok rázzák, forgatják, van aki a szórófejet kaparássza, kevéske eredmény-nyel. A beavatottak szelid fölényével elveszem egy fiatalasszonytól, aki amúgy is kínban van a karján ülő gyerek miatt, majd a sőtartó fenekét kétszer-háromszor erőteljesen az ablakdeszkához koppintom. A szórófej likai szabadon viritanak. A három várakozóét beszórom: ömlik a só, mint a záporosó. A magaméhoz megint koppintanom kell. A fém sőtartó akadékoskodása mellett azért is figyelmet érdemel, mert általában undorral lehet kézbe venni: ragacsos, nyirkos, mint egy mosdatlan kéz, olyan, mint csúcsforgalom idején a helyijáratok kezektől átmelegedett fém és ebonit fogódzói, vagy az önkiszolgáló éttermek sietősen elmosott tálcai.

Mögöttem kipattan a veszekedés a papír miatt.

Félreállok, hogy nyugodtan ehessenek. Szemem az első falatok után már módszeresebb. A tömeg a büfé körül nagyjából állandó. A („tök”)részeket hamar kiszűröm. A fröccs, a felesek (kísérőként sör), megteszik a hatásukat: a télikapátok kigombolva, nyeglén lógó sálak. Asszonyok is isznak, édeset vagy rumot. Sok a falusi; nem étteremben vagy presszóban csillapítják éhségüket, oltják szomjukat, hanem itt. Ez egyszerű, nincs benne semmi komplikált, nem igényel külön tájékozódást, garantáltan nem fordulhat elő megoldhatatlan helyzet. A forgalom ugyan zavaró, a részekek kellemetlenek, mégis itt valamiképp otthonosabb: félig-meddig falusi vásárra emlékeztet a hely, a lacikonyhák környékére. Hónuk alá szorított, nyűtt elemózsiás táskával bejáró munkásokat is látni. A piacról kofák jönnek, nekik soron kívüli kiszolgálás jár: várja őket a stand. Cigányok esznek nagy csoportban: nincs annyi sörük, amennyien vannak, ezért a söröskorsók körbe járnak, a gyerekek is megmarkolják, ha hozzájuk ér — az ivás után habbajusz jelzi felemás érettségüket. Egy férfi kiválik a csoportból, félreeső helyet keres, ahol megszabadulhat a nyálától. A közelemben végzi el, akkorát loccsan a betonon, mint a ludak bélsara a befagyott patak jegén.

A környező hivatalokból, üzletekből nők jönnek lángosért. Vállukra vetett télikapátjuk alól kilátszik a munkaköpeny. Eleve nylonzacskókkal jönnek, nyolcat, tízet, tizenötöt is elvisznek, nyilván munkatársaik megrendelését is kielégítik. Egyúttal elkerülik a selyempapírral járó kellemetlenséget, és a sőtartóét is. Mert sőtartót minden jobb kollektíva tart, még a hivatalok iratokkal tömött asztalaiban, dossziés polcain is fellelhető egy-egy.

A lángosra várakozók egy része és a szinte iszkolva áthaladók igyekeznek kívülállónak látszani. A taszigalástól vagy a várakozástól, esetleg a kiszolgálólány ko-

szos köpenyétől azonban aligha menekülhetnek.

Vonat áll be a vasúti töltésre; a mozdony éppen a fejünk felett szuszog. A vezető ráérősen szemléli a tömegkvantumot. Valamin mosolyog, amit én innen letről nem láthatok. Tekintetem a célpont keresésére indul. Ebben a pillanatban éleset, váratlanat füttyent a mozdony. Az ivók, várakozók, áthaladók egyaránt felijednek. Söröspoharak habja csordul, pálinka értékes cseppjei pocskékolódnak, szitkozódás és nevetés elegyedik, a köszörős kezében fogvasolóan cirkan a kés a kövön. Az ereszcsepergés gyorsuló sietséggel ritmizálja az egységesítő felbolydulást. Aztán a zajok kiegyenlítődnek, mihelyt a tekintetek megállapodnak a ravaszkas elégedettséggel kezét törülő mozdonyvezetőn.

Az ég felé emelt arcok hamar visszafordulnak köznapibb elfoglaltságaik folytatásához.

A galacsinná gyúrt olajos papírt a szeméttartó irányába dobom, nem éri el, lepottyan a tépett dobozok, szotyolahéj és más azonosíthatatlan szemét közé.

Kezemet törölve az aluljáróban haladok. A szembejövők, mint a folyó a szoros előtt, összetorlódnak. Mielőtt a térre jutnék, az aluljáró egyik tartópillérére reklámhölgy sokat ígérő válla biztat:

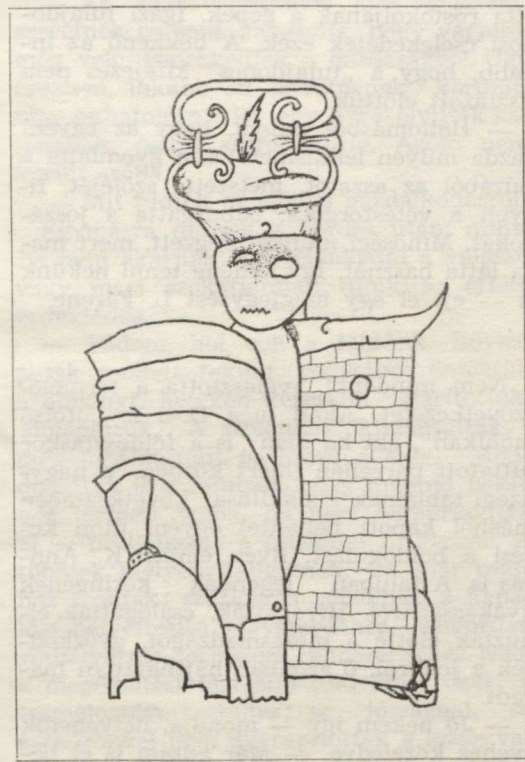
FABULON BIOAKTÍV ARCKRÉMEK

Nappali hidratáló és éjszakai arckrémek száraz, normál és zsíros bőrre.

Mögöttem összezárul a tömeg, s (akár a vízi erőműbe fogott közönyös folyam, amikor megmutatja természetét) a büfé, a lángoseladó és a pénztár ablaka előtt leírhatóvá sűrűsödik.

Mint mondjuk, a munkahelyeken vagy a családi otthonokban, s annyi más helyzetben.

Pál József

Madách-émlékermesek

„megvallatása“

A Nógrád megyei Tanács VB által adományozott Madách-plakettet 1976-ban a szolnoki Szigligeti Színház, dr. Schneider Miklós, a Nógrád megyei Levéltár igazgatója és Végh Miklós, a Palócföld felelős szerkesztője kapta.

A szolnoki Szigligeti Színház közel tízesztendeje tájoló Salgótarjában, növekvő előadásszámmal és öröndetesen bővülő közönség előtt. Az ünnepi alkalomból feltett kérdéseinkre Székely Gábor, a színház igazgatója adott választ.

— Kérem, válaszolja röviden a Szigligeti Színház helyét a magyar színházak hálózatában? Milyen azonosságok, illetőleg milyen megkülönböztető jegyek azok, amelyek ezt a színházat jellemzik?

— A szolnoki Szigligeti Színházat a vidéki színházi élet három progresszív színházai egyikének „szokás” nevezni. Azt hiszem, nem is rossz a kiemelés, hiszen a kaposvári, a kecskeméti és a szolnoki színház törekvései, szerkezeti átalakítási koncepciója, műsortervi elképzelései sok rokonságot mutatnak egymással. Mindhárom színházat szokás fiatalos hangvételű, ensemble játékra törekvő színháznak nevezni, amelyekben a kísérletező kedv talán nagyobb hangsúllyal jelentkezik, mint a fővárosi színházak nagy többségében, vagy a többi vidéki színháznál. Ezek a kísérletek általában nem öncélúak, hanem még ki nem mondott igazságok, gondolatok újfajta megfogalmazására törekednek.

— Hallhatnánk valamit a színház művészi törekvéseiről az elmúlt években és napjainkban?

— Ez a kérdés nagyon fontos, ezért nagyon nehéz is rá válaszolni. Egy színház művészi törekvéseit elsősorban a kor igényei, konkrét közönsége és nem utolsósorban a létrejött társulata határozza meg. Érttem ezalatt a rendezői gárdát, a színészeket. Adott esetben az a tény, hogy egy-egy jelentős művész a színházhoz szerződik — bár koncepcionálisan nem módosítja, de — műsortervileg alapvetően meghatározhatja a színházat. Egy színház művészi törekvéseit néhány mondatban összefoglalni szinte lehetetlen. Úgy gondolom, egy évad bemutatott műsorainak összességéből ítélve, sőt leginkább több éves visszatekintés után helyes csak erről beszélni.

— Az évad programjának összeállításakor mennyiben kapcsolódik a szolnoki színház napjaink közművelődési törekvéseihez?

— Szokás külön rákérdezni, hogy a színház műsora mennyiben kapcsolódik a legújabb közművelődési törekvésekhez. Azért kezdtem ezzel a mondattal és azért emelem ki a „szokás” szót, mert hiszen a

színházak eddigi feladata is egyértelműen közművelődési feladat volt. A közművelődési törvény megszületése óta a színházak jelentős támogatást és kiemelt szerepet kaptak, hogy eddig is meglévő közművelődési feladatukat jobb körülmények között, kiemelt fontossággal végezhessék.

— Mi a színház szerepe a tájolásban, hogyan ítéli meg a tájolás lehetőségeit? Melyek a színház tapasztalatai salgótarjáni közönségeről? Mi az oka annak, hogy az évad során meglehetősen sok a változás? Lehet ezen az arányon némileg javítani?

— A vidéki színházak az államosítás óta székhelyi és tájéltadások megtartására kötelezettek. A korábbi koncepcióval szakítva, a minisztérium állásfoglalása után úgynevezett körzetesítési programot fejlesztettek ki, amelynek lényege, hogy a megyeszékhelyen működő vidéki színházak tájéltadásaikat elsősorban nagyobb tájéltálpontokban tartásák meg, kiküszöbölve ezzel azt, hogy színházi előadás megtartására alkalmatlan kis kultúrházakban kelljen nagyszámú előadást tartani. A mi színházunk életében a Salgótarjánnal tíz évvel ezelőtt létrejött fúzió jelentős változást idézett elő a tájéltadások rendszerében. Az évi kötelező — körülbelül száz — tájéltadásból 40—45 előadást tartunk Salgótarjában; tehát közel felét a kötelezőnek. Ezek a tájéltadások Salgótarjában az anyaszínháznál is jobb körülmények között, esztétikusabb színházteremben, korszerűen felszerelt színpadon valósulhatnak meg.

A társulat mindig nagy örömmel készül a salgótarjáni előadásokra a kényelmetlen, hosszú utazások ellenére is. Színészeink egységes véleménye szerint a Tarjában tartott előadásaink sokkal érzékenyebb és egyértelműbb megértésre találnak, mint egy-egy szolnoki előadásunk.

Az idén bevezetett rendszer, hogy minden darabunkból öt-öt előadást tartunk, ideálisnak mondható, de sajnos a legutóbbi tapasztalatok szerint a közönség száma nem mindig indokolja az öt előadás szükségességét. Kapcsolataink továbbfejlesztésének lehetőségét éppen abban keresném, hogy jobb közönségszervezéssel, propagandával ennek az öt előadásnak látogatottsági szintjét miként tudjuk emelni.

Az évenként előforduló program- vagy időpontváltozás egyértelműen a színház élő voltából következik. Egy mozivetítés elhalasztása vagy elmaradása csak egy gép meghibásodása és egy gépész betegsége esetén következik be. Egy ilyen kis létszámú társulat életében, mint a miénk, egy-egy meghatározó tehetségű művész megbetegedése, kiesése az egész évben visszatérő problémák sorát jelentheti.

— Várhatunk-e a jövőben Salgótarjában több gyermekdarabot a színházról?

— A jövő évadban a színház kevesebb felnőtt előadás bemutatását és egyszerre két gyerekdarab műsoron tartását tervezi, így természetesen Salgótarjában is több gyerekdarabot tudunk játszani.

Schneider Miklós 1968 — megaakulása — óta igazgatja a Nógrád megyei Levéltárat. Munkásságának nem kis szerepe van abban, hogy a Levéltár a helytörténeti kutatómunka műhelyévé vált. Eredményes közreműködése révén jelentősen fellendült a megye honismereti mozgalma.

— Hogyan ítéli meg a helytörténeti kutatást Nógrád megyében?

— A megye párt- és tanácsi vezetői helyesen látták, hogy Salgótarján fejlődése, a megyében betöltött szerepe megkívánja azt is, hogy a város e terület kulturális centruma is legyen. Ezért fejleszteni kellett az oktatáson túl a kultúra számos más területét, színházi, zenei, irodalmi, képzőművészeti stb. életet. Volt a kultúrának olyan területe is, ahol a megye nem rendelkezett hagyományos alapokkal. Ilyen volt a társadalomtudományi kutatások egyik fontos területe: a helytörténeti kutatás. A helytörténeti kutatás megindításának több feltétele van: a megfelelő alapintézmények létrehozása, a kutatógárda kialakítása, a vizsgálati anyag összpontosítása (a forrásanyagok a megyében való elhelyezése). Ezeknek a feltételeknek a megteremtése meg is indult az 1950-es évek végén, a salgótarjáni múzeum létrehozásával. Majd néhány évvel később megyei vb-határozat született a megyetörténet megírásáról, ez viszont szükségessé tette a megyetörténet levéltári forrásanyagának visszahozását a megyébe, a megyei levéltár létrehozását. 1968. január 1-től ez is megtörtént. Azóta a levéltár helyben végzi a megye történetére vonatkozó irások forrásanyag összegyűjtését, a használatra való alkalmassá tételét (feldolgozását), a forrásanyagban való eligazítás lehetőségeinek kimunkálását, az anyagnak a kutatók rendelkezésére bocsátását s a közvetlen kutatási tevékenységet is. A megyei múzeumi szervezettel együttműködve megindult a kutatómunka, ennek eredménye a négykötetes megyetörténet, a *Salgótarján története, Pásztó története*, a várhatóan 1977-ben megjelenő *Balassagyarmat története* stb. Sikerült megvetni az alapját a levéltár saját kiadványsorozatának is, amelynek keretében eddig hat kötet jelent meg. A levéltár figyelmet fordít arra is, hogy a hozzáforduló kutatók munkáját megkönnyítse, eszközeivel a mindinkább eredményes helytörténeti kutatást támogassa. Az is természetes, hogy a megyei intézmények, amelyek hasonló célt valósítanak meg (elsősorban a múzeum és a levéltár), messzemenően törekszenek erőik összpontosítására. Ugyanez mondható a levéltárak országos együttműködéséről is. Éppen most alakulnak ki egy országosan egységesen szerkesztett levéltári tájékoztató körvonalai, amely azt a célt szolgálja, hogy az érdeklődők az eddiginél színvonalasabb eligazítást kapjanak az őrzött forrásanyagról. Természetesen ebben a munkában is igyekszünk aktívan részt venni. Összegezve, úgy vélem, joggal mondhatjuk, hogy a levéltár mintegy egyévtizedes tevékenysége hozzájárult Salgótarján kulturális centrummá való fejlesztéséhez.

— Milyen feladatok előtt áll megyénkben a honismereti mozgalom?

— Mint közismert, a honismereti mozgalom célja, hogy a közvetlen lakóhelyre vonatkozó ismeretek aktív elsajátítása révén a szocialista hazafiságra neveljen. Nyilvánvaló, hogy azok az intézmények, amelyek szakmai tevékenységükkel szintén ezeknek a céloknak eléréséért is fáradoznak, kiemelt szerepet kapnak e mozgalomban. Így jutottam ahhoz a meggyőző megbízáshoz, hogy a Hazafias Népfőnt megyei honismereti bizottságának vezetőjeként segítsen elő e munka eredményességének növelését. Az összehangoló bizottsági munkának még az elején tartunk, de bízunk abban, hogy az összes érdekelt intézmények, szervek együttes munkája révén sikerül majd mind szélesebb körben — elsősorban az ifjúság körében — megalapozni a szülőföld szeretetét, megbecsülését, és ezzel fokozni bennük a hajlandóságot az országért végzett erőfeszítéseik növelésére, tudatosabbá tételére.

Az 1973. év jelentős dátum a Palócföld életében: ekkortól jelenik meg társadalompolitikai-irodalmi-művészeti folyóiratként, kéthavonta a lap. Végh Miklós személyében a Madách-émlékem a Palócföld mind szélesebb bázisra alapozódó, eredményes közművelődési tevékenységét, hatását méltányolta.

A mai magyar dráma szolgálatában

Az Allami Déryné Színház, a Magyar Írók Szövetsége észak-magyarországi csoportja és a Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya rendezésében 1977. február 15–16-án Salgótarjánban került sor arra az eredményes (tervek szerint évenként ismétlődő) tanácskozársra, mely a Déryné Színház műhelyteremtő munkáját, az állandó színházzal nem rendelkező megyék kulturális életében játszott szerepét, irodalom és színház kapcsolatát hivatott tisztázni. A vitában hozzászólók között voltak Szalay Vilmos, a Déryné Színház igazgatója, Trencsényi Imre, a Déryné Színház dramaturgja, Maróti Lajos az Írószövetség drámai szakosztályának képviselőjében, Bögel József, a Kulturális Minisztérium munkatársa, Fábian Zoltán, az Írószövetség titkára, Gerencsér Miklós, Mezey Katalin, Orsi Ferenc, Bárány Tamás, írók. Az alábbiakban közöljük Székely Györgynek, a Magyar Színházi Intézet igazgatóhelyettesének vitaindító előadását.

Aligha lehetne alkalmasabb mottót találni egy ilyen országos vállalkozás megindításához — és a Déryné Színház jellegénél fogva ezúttal már a legkisebb eredmény is országos méretekben jelentkezik —, mint azt, hogy az a mai magyar dráma szolgálatában történik. A vitaindító referátum pedig talán akkor tölti be a leghasznosabb feladatát, ha megkísérli, hogy pillanatnyi helyzetképet rajzoljon és bizonyos sajátos lehetőségekre hívja fel a figyelmet.

Kétségtelen, hogy a drámaírás ügye egyre erőteljesebben kulturális életünk előterébe került. A különböző megnyilatkozások indulatokról, szenvedélyektől sem mentesek, de éppen ez a magas feszültség is azt bizonyítja, hogy mindenki új megoldásokat igényel, lépni szeretne, s a maga módján lép is. Hogy csak néhány ilyen érdemleges mozzanatra emlékeztessék: a Színház-művészeti Szövetség és az Írószövetség dramaturg, illetve drámaíró tagozatai közös vitát rendeztek múlt ősszel; a nemzetközi ITI immár három éven belül másodszer Magyarországon rendezte meg az író és színház kapcsolatát vizsgáló ankétját; a *New Hungarian Quarterly* 1976. téli száma aktuálisnak vélte, hogy Nagy Péter akadémikus tollából tájékoztatót adjon a felszaba-

— Milyen új vonásokkal gazdagodott az elmúlt évek folyamán a másfél évtizedes múltra visszatekintő folyóirat?

— A Palócföld újabkori törekvéseit egyértelműen jeleztük a társadalompolitikai kérdések irányába történő hangsúlyeltolással: külsőleg a lap minősítésével — „társadalompolitikai-irodalmi-művészeti folyóirat” a korábbi „irodalmi-művészeti” folyóirattal szemben. Programunkat az 1973. évi első szám szerkesztőségi jegyzetében felvázoltuk: az ott rögzített elveket igyekezünk mindennapi munkánk során következetesen érvényesíteni. A folyóirat munkájában mutatkozó új vonások lényege az, hogy minél közvetlenebb aktivitással reagáljunk a közéletünket — társadalmi, gazdasági, kulturális kérdésként, pozitív vagy negatív értelemben — izgató problémákra, tevékenyebb részesek legyünk az ország (természetesen, elsősorban a megye) szellemi életének nemesítő alakításában. Feladataink teljesítéséhez 1973-tól egyre növekvő mértékben hívunk társnak korábban nem alkalmazott műfajokat, témákat — s nem utolsósorban szerzőket.

— Úgy gondolom, amikor a méltatás a folyóirat megnövekedett, eredményes közművelődési hatását hangsúlyozza, talán többről is szó van, mint a megjelenő lapszámok közvetett hatásáról.

— Hogy helyes volt a lap karakterének módosítása, közéleti aspektusának erősítése, azt az olvasói, előfizetői érdeklődés jelentős növekedése igazolja. S igazolja másfelől az is, hogy részint a szerkesztőség kezdeményezése alapján, részint a hozzánk spontán érkező igényekre alapozva, egyre több közösséggel sikerül kiépíteni tartós kapcsolatot, amelynek keretei között — a személyes kontaktus megerősítésére — a csaknem mindig megszűnő eszmecsere kölcsönös gazdagodásra ad módot. Engedtessek itt meg, hogy egyéni példára is hivatkozzak: A Salgótarjáni Kohászati Üzemek József Attila Szocialista Brigádjával hároméves sokágú barátság köt minket össze, hogy találkozásaink hasznát méltánylandó, a brigádkollektíva Palócföld-előfizetési akciót indított a nagyüzem szocialista brigádjai körében. A szerkesztőség ugyanakkor e találkozók jóvoltából közvetlenebb utat talál az olvasói, mindennapi emberi problémákhoz, érdekekhez, igényekhez.

Tevékenységünk célja tehát — az egyes lapszámokban közölt írások általi közvetett, s a szerkesztőség sokoldalú kapcsolatainak köszönhető közvetlen hatások révén — alakító, irányadó hatással lenni minél többek közösségi érdekeltiségének felébresztésére — akár a zszurnalisztika, akár a szépirodalom, akár a művészetek eszközével.

Tóth Elemér

dulás utáni magyar dráma helyzetéről; a debreceni irodalmi napok decemberben a magyar dráma ügyét tűzte napirendjére, s a vita anyaga az *Alföld* 1977. januári számában meg is jelent; belső konfliktusai alapvető fontosságú kérdésekre mutattak rá, mint ahogy azt a *Színház* ez idei februári számában leközölt *Debreceni disputa* című, szintén rendkívül tanulságos párbeszéd is igazolta; és pár napja jelent meg *Almás Miklós* cikke a *Népszabadságban* témájául mai drámaírásunk néhány irányzatát választva. Aligha lehet kitérni az elől, hogy azokat a gondolatokat figyelembe vegye az ember, amelyekről ezek a rendezvények és cikkek szóltak.

A pozitívumokat és a negatívumokat is többször megfogalmazták. Az előbbire példa a minisztérium elemzése abban az anyagban, amely az új magyar drámák létrejöttének új ösztönzési rendszerét foglalta össze. Ez summásan így hangzik: „A hatvanas évek közepétől a hetvenes évek közepéig a magyar dráma a hagyományos »fejtlenebb műfajcsoport« besorolásából előrébb lépett. A legszembetűnőbb bizonyíték: Örkény, Szakonyi, Karinthy, Hubay és még néhányan mások különböző műveikkel átlépték az ország, Közép-Európa határait, leküzdve a nyelvi nehézségeket, a régebbi kommersz, az újabb protokolláris magyar drámaexport olykor szűk kereteit, tradícióit... A széles ívben kitarulkozó érdeklődés oka tartalmi és formai. E drámák hírt, információkat adtak, eszméket, gondolatokat közvetítettek a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális eredményei következtében a világ közfigyelmébe egyik fontos tárgyává váló szocialista Magyarországról”. Túl szép a kép? Lehet. Hiszen a negatívumok sem hiányoznak. Hallgassuk meg, hogyan „kánonizálja” ezeket *Szárász György* a *Színház* című lapban: „...kitűnő darabok kallódnak íróasztalok mélyén... a bemutatásra került anyag nem került művek csak elvéve jutnak nyomdafestékhez... a színházak nem méltányolnak ilyen-olyan írói törekvéseket, s a magyar dráma — a tetszetős műhely-elmélet ellenére — mostohagyereke Tháliának, s az öt képviselő színházi vezetőknek...” Persze ez így meg talán túlságosan is sötét, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy egyéb más műsorpolitikai feladatuk mellett színházaink évente mintegy 25–30 új magyar

drámát mutatnak be; köztük nem is egyszer egy-egy író több művét. Így például az elmúlt két évben, 1974. szeptemberétől 1976. december végéig Sárospataky István, László-Bencsik Sándor, Gyurkovics Tibor, Vámos Miklós és Kaló Flórián két-két darabját, Illyés Gyula három új drámáját, Páskándi Géza és Hernádi Lajos négy-négy darabját mutatták be színpadainkon.

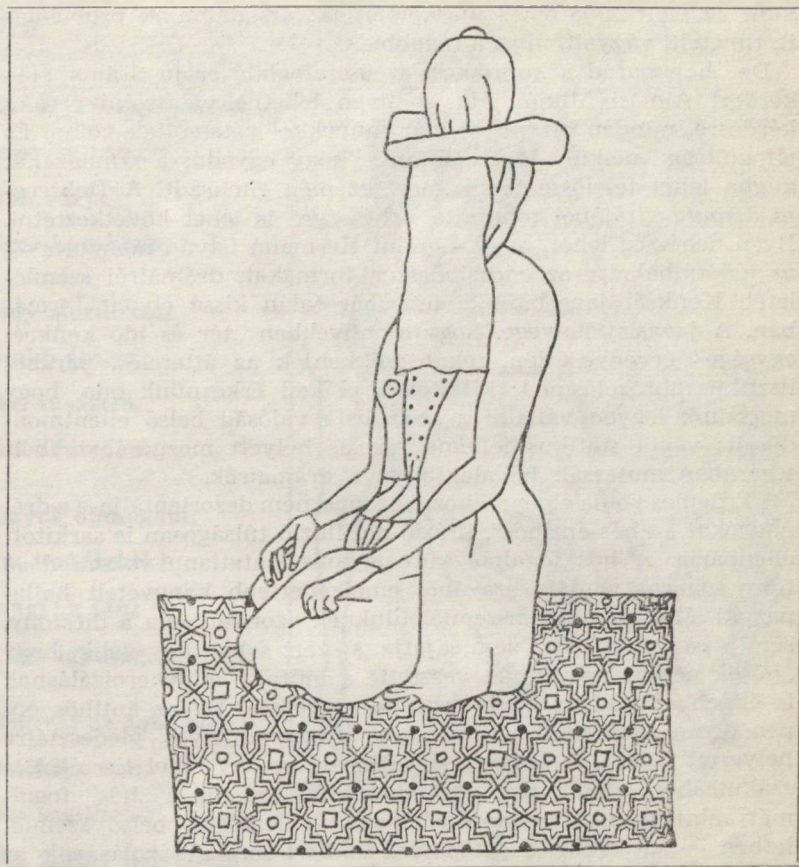
A tézisek és antitézisek között, vagy talán éppen azok eredményeképpen, a szintézis mindenképpen pozitív előjelű: *a színház keresi az író, igényli az irodalmat*. S ezt nem csak a mindennapi rutinmunkában cselekszi, hanem — a különböző pályázatok tanúsága szerint, mint amilyen (hogy csak a legfrissebbek közül említsünk egyet) a kecskeméti Katona József drámapályázat fiatal írók számára — és amilyen természetesen ez a mostani Nógrád megyei kezdeményezés is — külön kiemelt feladatként kezeli.

Gondolom, mindenki meglehetősen nehéz helyzetbe kerül, aki egy-két év, évad alapján igyekeznék helyzetképet rajzolni egy művészeti ág teljesítményeiről. A tájékozódás kedvéért és talán némi tanulság okából bizonyos vonásokra mégis érdemes rámutatni, annál is inkább, mert ezt a már említett ankétokon is megtették. Az mindenképpen szembetűnő, hogy formailag milyen széles skálán jelentek meg a különböző művek. Aligha lehetne egyetlen formai skatulyába zárni Illyés *Dupla vagy semmijét*, Raffai *Vasderes* ét, Örkény *Kulcskeresőkjét*, László *Uránbányászokját*, Páskándi *Kettősűrészelt zongora* című groteszkjét, vagy Fejes *Cserepes Margit házassága* című játékát. De az is teljesen nyilvánvaló, hogy egyiktől sem lehetne megvonni az érvényes maiság alapvető tulajdonságát. Nyugodtan mondhatjuk, hogy drámairásunk messze eltávolodott a naturalista sablontól, ha egyes művek — és sokszor éppen a direkttebb társadalmi töltetűek — még fel is mutatnak ilyen visszautaló vonásokat.

A továbblépés érdekében megfontolandónak látszik az a gondolatmenet, amelyet *Hermann István* fejtett ki, éles vitára ösztökélve a jelenlevőket, Debrecenben. Három drámai ábrázolásmódról szolt. Az egyiket a régi „hitviták” hagyományához kötötte és változatlan, kész figurák álláspontjának szembeszegezését látta benne; a másikat az első ellenpárjának minősítette, amelyben — ugyanilyen zárt rendszerben, de — ironikusan ábrázolva vonulnak föl a frontok. A harmadik lenne véleménye szerint a „Bánk bán-i” út: a konkrét történelmi szituációban megrajzolt és jellemének fejlődésében ábrázolt drámai alakkal a középpontban. Véleménye szerint az első két csoportba tartozó alkotói módszer társadalmi-történelmi háttere elmosódóban van, tehát drámairásunknak is túl kell lépnie ezeken a fokokon. A kibontakozás értelemszerűen a harmadik lehetőség irányába nyílik meg. Ezek a szemléleti-alkotói elvek természetesen nem illenek minden drámára, s főleg tiszta képletszerűségükben nem. De mint tendenciákra, meghaladásra váró és kibontakozást ígérő tendenciákra, mindenképpen fel kell figyelniük.

Bizonyos következtetéseket le lehet azután vonni az elmúlt két év termését vizsgálva, a tapasztalatok, a kritikai és a közönségviszhang alapján. Az egyik ilyen tapasztalat az, hogy a parabola-jellegű és célzatú történelmi drámák lassan alkalmatlan eszközzé válnak a hiteles mai mondanivaló művészi tolmácsolására. Ennek az a legfőbb oka, hogy a párhuzamot csak egy bizonyos ideig lehet többé-kevésbé szellemesen fenntartani; óhatatlanul eljön az a pont, ahol szinte erőszakosan tör föl a múlt és jelen alapvető történelmi ellentmondása. Ekkor az író előtt két út áll: vagy a múltat változtatja meg, vagy a jelent. Mindkét próbálkozás a művészi minőség, a hatékonyság rovására megy. Az a megoldási kísérlet is kétes értékű, amely az általánosítás olyan fokán tartja a művet, hogy az szinte közhely vagy félremagyarázhatóvá, tetszés szerint betölthetővé válik. A dilemma meghaladásának eddigi egyetlen sikeres példája véleményem szerint Szabó Magda *Az a szép fényes nap* című „szemtelen” történelmi színműve, amely friss gondolatokra húz mintegy farsangi maskarát. Azt a feladatot pedig, amit Debrecenben Taar Ferenc szánt volna a történelmi drámának, hogy t. i. korrigálja a hamis nemzeti tudatot, mindenekelett maguknak a szaktörténészeknek kell elvégezni; az irodalmi-költői szintű leszámolás ritkán elérhető csúcspont.

Jó néhány olyan dráma — köztük nem is egy vígjáték, hagyományos vagy groteszk formában — került színpadainkra,

amelyek a hétköznapi kritikáját gyakorolták az *Almás Miklós* cikkében kifejtett módon. Igazat kell azonban adni neki abban, hogy a „pitiség” ábrázolása valamiképpen maga után vonta a dráma gondolati szintvesztését is, „mintha kikapcsolták volna az áramkört a hősökől”. A „mini-környezet” hiteles ábrázolásához talán túlságosan is mélyre kell hajolni, annyira, ahonnan már nem lehet visszatekinteni a teljesebb összefüggések felé. S ha a közönség rá is ismer a figurákban — a szomszédaira; az azonosság felismerése köztudomásúan meglehetősen alacsony szintű esztétikai kategória.

Ha a hatvanas évek fordulóján általános és indokolt volt is a magyar értelmiség önvizsgálata, történelmének reális szemmel való felmérése; ma már nem sok újat hoznak a még oly tisztességes direkt ábrázolások, s nehezen kerülnek el a didaktikus veszélyét. Félő, hogy előbb-utóbb erre a sorsra jut majd társadalmunk „elveszett nemzedékének” ábrázolása is. Ami az *Oszlopos Simeonban* megdöbbentő tragikumként jelentkezett, s amire még a *Tűzet viszek* művészőnének sorsa is joggal figyelemztetett — az önpusztítás okaira és következményeire —, az a *Sziklafalban* már csak távoli motívumként bukkan fel, a *Harmincéves* vagyokban pedig könnyed gúnyolódás tárgya.

Megerősödött azonban egy konfliktus gyakorisága, amelyet véleményem szerint felületesen „nemzedéki” problémának szoktunk nevezni. A skála nagyon széles, hiszen olyan művek írhatók föl rá, mint a *Hetvenes évek*, a *Csóka-család*, a *Vasderes*, a *Tíz közül kilenc*, az *Anyaföld*, az *Asztalosinduló* vagy éppen a *Kedves Bópeer...!* De fel kellene ismernünk, hogy a „nemzedék”-fogalom itt csak egy nagyobb és mélyebb helyzetváltozásnak a metafórája. A fiatalok ugyanis azok a húsz-harmincévesek, akik — az előző generációhoz képest — egy alapvetően megváltozott történelmi-társadalmi környezetbe születtek, olyan világba, ahol a kapitalizmus meghaladott forma, legfeljebb tudati és magatartásbeli csökevényekben él tovább, illetve külsőkülföldi példaként vonz-taszít. És amíg a művek többsége — majdnem azt mondhatnánk: törvényszerűen — a múlt felől nézi a jelent, hangot kezd kapni az a szemlélet (gondoljunk csak a *Harmincéves* vagyok paradigmikus hangvételére), amikor már a jelen felől tekintenek a múltra. Elképzelhető, hogy lesznek még olyan művek, amelyek éppen a dráma műfaji sajátosságainál fogva kiélezkedik a múlt és jelen ellentéteit, egyoldalúan a jelen javára döntenek, és nem veszik figyelembe ennek az ellentmondásnak a dialektikáját. Ne csodálkozzunk hát, ha a fiatal drámairók, identitásuk keresése közben másképpen látnak,

mint az előttük járók, s máshol látják társadalmunk problémáit, tüneteit, vágyait, mint a régebbiek.

De „hol marad a korszakos, az összefoglaló erejű dráma”? — kérdezi Almási Miklós. Ha könnyen lehetne válaszolni erre a kérdésre, minden bizonnyal már művekkel válaszoltak volna. És eifogultság nélkül lehet állítani, hogy egyedül a színházakat aligha lehet felelőssé tenni, mert ez még elmaradt. A *Debrece-ni disputa* vitájából többfajta nehézségre is lehet következtetni. Ilyen nehézség lehet, hogy — mint Hermann István mondotta — az idő túlhaladta az eddigi drámai formákat, drámaírói szemléletet. Konkrét javaslatot is tett, bár talán kissé elvont formában. A javaslat lényege, hogy a művekben „tér és idő konkrét egysége” érvényesüljön, tehát csökkenjék az áttételes, parabolisztikus ábrázolásmód; kifejtette; el kell érkeznünk oda, hogy merszünk legyen vállalni a szocialista valóság belső ellentmondásait; végül statikus jellemábrázolás helyett mozgásban, változásában mutassák fel alakjaikat a drámaírók.

Érdemes volna elgondolkozni azon is, nem dezorientálja-e a drámaírókat a „hős-antihős”, illúzió-dezillúzió túlságosan is sarkított ellenpárja. A hős fogalma köré ugyanis óhatatlanul valami dicsfény sugarát vonják, szavából emelkedettebb hangvételt hallanak ki. Mai társadalomszemléletünknek azonban sem a dicsfény, sem a patetikus hang nem sajátja, s ezért sokan úgy vélik, hogy „hősök nélkül” vivőerejét veszítette a műfaj. A deheroizálásnak is éppen ez volt az egyik legfőbb vivőereje. De az antihős éppen olyan sablonossá válhat, mint a hagyományos, piedesztálra helyezett figura. A félreértést valószínűleg úgy lehet tisztázni, a zsákutcából valószínűleg úgy lehet kikerülni, ha a „hős” fogalmát mintegy munkahipotézisképpen — legalább belső szemléletben — kicserélik a *példaszerű emberi sors* ábrázolásának az igényére. Ha komolyan vesszük azt a félig elfelejtett meghatározást, hogy tipikus jellemeket kell tipikus körülmények között ábrázolni. Hiszen a „példa” hitelét éppen ez adhatja meg. Azt hiszem, hogy Örkény színpadi műveinek — amelyek pedig előadasmódjukban a szokásosnál is megformáltabbnak ítéltetők — éppen a tipizálás erőssége és pontossága adja a siker lendületét. Örkény ugyanis alaphelyzeteket fedez fel, absztrahál és szervez színpadi képletté, legyen az akár a *Tóték*, a *Macskajáték*, a *Vérrokonok* vagy a *Kuleskeresők*. Ez a nagyon is igaz képlet van ilyen-amolyan, néhol groteszk maskarába felöltöztetve, de azok az öltözékek lényegében egyetlen anyagból vannak tervezve-varrva.

Bizonyos felületen, majd hogyanem zszornaliztikus kategorizálással szokták a szovjet drámairodalom néhány igen érdekes új alkotását „termelési” darabnak minősíteni. Aligha lehetne riasztóbb címkét találni az ilyen alkotások számára, s még riasztóbb lenne, ha a mi drámaíróink és színházaink is „termelési tematikájú” műveket akarnának számon kérni. Az természetesen igaz, hogy a munka az emberi társadalom és az emberélet döntő része, alapvető meghatározója. De *Gelman Egy ülés jegyzőkönyve* című darabjában nem a munka a téma, hanem — és sikerének éppen ez a fő oka — a munkához, mint az emberélet egy döntő részéhez való viszony, konfliktusa pedig a látszólag hasznos öncsalás és a látszólag haszontalan becsületesség között van; még mélyebben pedig az öncsalás okáról szól — a nagymértékben és a felső vezetésben is elburjándzott rossz presztizsvédelemről. Olyan állapotról, ahol az igazság létérdekét veszélyeztető tényezőként jelentkezik. Tanulságos konfliktus ez, messze távol a szakmai értelmezésű „termelési” problémától.

Igen rokon ez a konfliktus a felelősség vállalásának és el nem vállalásának nagyon is drámai feszültségével. Érdemes elolvasni *Almási Miklós* cikkét a *Valóság* ban az egyéni felelősség alakulásáról társadalmi gyakorlatunkban, és drámai lehetőségként is szemügyre venni a sokszor látványosan, akár az öngyilkossáig következetesen a felelősséget mások helyett is magukra vevő „túl-vállalók” konfliktushelyzeteit. Nem hiszem, hogy ismeretlen volna számunkra a karriervágy mai Macbeth-je, aki, ha talán csak jelképesen, de partnerei, barátai, családja holttésztén át harcolja ki pozícióját, vagyonát, hatalmát. És nem volt vagy nincsen példa arra, hogyan alakulnak ki cinkoscsoportok, élőködve mindaddig, amíg végül azután az egyik holló mégiscsak kivázza a másik szemét?

Már említettem a mai nemzedék identitás-problémáját; azt,

hogy szinte még megoldatlan a számukra önmaguk életfeladatának világos megfogalmazása. A múlt negációja önmagában ugyanis rövid program. A vezetés átvételének igénye merőben formális lehet, ha nincsen tartalma. Hogyan harcolhatja meg drámai harcát valaki egy életcél érdekében? Mit kell önmagában és környezetében legyőznie, hogy kiteljesíthesse önmagát? A hit megszerzésének és győzelemre vitelének drámája lehet az, netán tragédiája.

És azt is vissza lehet kérdezni, amit a debreceni konferencián *Maróti Lajos* fogalmazott meg, hogy t. i. „ez a társadalom, amiben élünk, igényli-e azt, hogy . . . tükröt mutassunk neki a színpadról a saját konfliktusaira, a saját belső ellentmondásaira. . . ?” Talán mondanom sem kell, milyen drámai lehetőséget kínál ennek az ellenmondásnak az ábrázolása: a saját veszélyhelyzetei előtt szemet csukó ember vagy emberek alakjának felmutatása.

Mindezek a gondolatok természetesen csak felkínált javaslatok, ajtók nyitogatása, kedvébresztés. Olyan gondolatok, amelyek esetleg nyílt vagy belső vitákat indíthatnak. Aktualitásukat drámairodalomunk és színházművészetünk helyzete sugallja, Nógrád megye és a Déryné Színház kezdeményezése igazolja.

Engedjék még meg, hogy végül felhívjam a figyelmet egy érdekes lehetőségre, véletlen egybeesésre. Azok, akik tájékozódni szoktak a világszínház eseményei, változásának, fejlődésének jelenlegi állapota felől, nyilvánvaló módon feltűnt két érdekes törekvés, tendencia. Az egyik ezek közül a „közvetlen” színház gondolata. A legkülönbözőbb erőfeszítések történeke ugyanis azért, hogy a színházművészet, amely tulajdonképpen a dráma művészetének látható arca, újra eleven kapcsolatba kerüljön közönségével, feloldódjanak azok a merev határok, amelyeket a zenekari árok, a rivalda fénye húzott az elmúlt néhány száz év során néző és játékos közé. A maradandó élményt eszerint jobban biztosítja a hatás közvetlensége, szinte testi közelsége. Köztudomású, hogy *Peter Brook* is a „közvetlen” színházban jelölte meg művészi eszményképét, kísérletei jórészt ennek a játékmódnak az eléréséért folytak. A másik felismerhető tendencia a kisformátumú színházi produkciók elszaporodása. Lemondás a rafinált színpadtechnikáról, az ezerszemélyes nézőterekről. Vágyódás az intimitás, a kis közösségek felé. A személyesség szuggesztív varázsának keresése. A szemtől szembe való közlés hatékonysága. Anélkül persze, hogy a tartalom igényességéről, a művészi tolmácsolás tisztességéről le kellene volna szabad mondani. És ez is tulajdonképpen a közvetlen színház formai feltétele.

A Déryné Színház, nyilvánvaló módon a maga megújulását is keresve, abban a kivételes helyzetben van, hogy adottságként számolhat azokkal a feltételekkel, amit a világszínház lázas kísérletezéssel keresgél, próbál megvalósítani. És ha hosszú időn át az volt a panasza, hátrányérzete, hogy redukálnia kell mindazt, amit a nagy színházak művészetete nyújt, akkor most érdemes felfigyelnie arra, hogy hátránya előnyé változott, illetve változtatható. Eleve a kis formák színháza, és talán egyetlen más együttesnek sincs olyan lehetősége a közvetlen hang megütésére, a közvetlen színház korszerű megvalósítására, mint éppen neki. S ha ezt a lehetőségét komolyan fontolóra veszi, az ország legszélesebb hatású kísérleti színházává válhat. Nagyszerű művészi lehetőség adódhatik, amely éppen hátrányosnak vélt helyzetéből következik.

Ez a mostani kezdeményezés is lépést jelenthet ebben az irányban. A példát talán éppen Salgótarján mutathatja, ahol egy fejlődésben elmaradt hely alakította ki a legmodernebb magyar kisvárosi városközpontot: a hátrányt tudta sikeresen előnyére fordítani. Itt pedig ehhez a színházi vállalkozáshoz, amelynek értékét alig lehet elég magasra becsülni, amely a magyar dráma szolgálatában indul, fiatal drámaírók segítségét kéri, szervezi. Olyan alkotókat, akiket talán kevésbé kötnek a már túlságosan is kialakult megoldások, akik új szemléletet szólaltathatnak meg, s akik sokoldalú bátorítást kapnak, hogy a maguk valóságának konfliktusait — példaszerű emberi sorsokon keresztül, legyen bár tragikus vagy komédiába hajló, zenével átszótt vagy mindennapos próza — közvetlenül és erőteljesen szólaltassák meg.

Székely György